

مطالعه نگرش دانشجویان در مورد میزان رواج شبهات دینی در بین جوانان*

محمد رضا ابویی مهریزی^۱
سید علیرضا افشانی^۲

چکیده

رواج شبهات دینی در میان افراد مختلف و بویژه دانشجویان و جوانان در سالیان اخیر به یک مسأله مهم و نگران‌کننده تبدیل شده است. از این رو پژوهش حاضر با هدف مطالعه میزان رواج شبهات دینی در بین دانشجویان دانشگاه یزد و دانشگاه آزاد اسلامی یزد انجام شده است. در این پژوهش، از روش پیمایش استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش را دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد و دانشگاه سراسری یزد در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ تشکیل می‌دادند که تعداد آنها در مجموع ۲۹۶۳۰ نفر بودند. حجم نمونه دانشجویان با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر محاسبه شد. ابزار مورد استفاده در این مطالعه، پرسشنامه بوده است. اعتبار پرسشنامه با روش اعتبار محتوایی محرز گردید و برای سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و با توجه به اینکه میزان آلفا برای همه سازه‌ها از ۰/۷ بیشتر شده بود نشانگر همبستگی درونی گویه‌ها و بالابودن پایایی ابزار پژوهش بود. یافته‌ها نشان داد میزان رواج شبهات دینی جوانان در مورد صفات خدا، درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت و درباره حقوق زن در اسلام و همچنین مذهب تشیع و دستورات فقهی، بیشتر از متوسط بود. همچنین میزان رواج شبهات دینی جوانان درباره قرآن و روایات، درباره پیامبر اسلام (ص) و درباره ائمه (س) در حد متوسط بود. بین میانگین میزان شبهات دینی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد و دانشگاه یزد و در بین دانشجویان مرد و زن، تفاوت معنی‌داری وجود نداشت. بیشترین شبهه‌ها در زمینه مذهب تشیع و دستورات فقهی، حقوق زن در اسلام و درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت بود.

کلید واژه: شبهه، دین، اعتقادات، دانشجویان.

* تاریخ وصول: ۱۳۹۳/۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۸/۴

۱- استادیار گروه معارف اسلامی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران mohammadrezaabooui@gmail.com

۲- دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه یزد، یزد، ایران afshanalireza@yazd.ac.ir

۱- بیان مسأله

شبهه چنانکه در فرهنگ لغات آمده عبارت است از: «ایراد، اشکال، ایجاد تردید، به اشتباه انداختن و مسلم نبودن» (سجادی، ۱۳۶۶: ۱۰۳۷). در متون دینی شبهه معمولاً در مواردی استعمال شده که عدم تمییز و اشکال در تشخیص نسبت به حق و باطل صورت گرفته باشد، منشأ این مسأله در ارائه باطل است به گونه‌ای که شبهه حق جلوه می‌کند. فرازی از سخن امیرالمؤمنین علیه‌السلام به روشنی به این مطلب اشاره دارد: «انما سمیت الشبهه شبهه لأنها تشبه الحق» (نهج‌البلاغه، خطبه ۳۸).

می‌توان این تعریف را برای شبهه بیان کرد: «شبهه واردکردن عبارت است از ارائه دلایل فاسد و توجیها نادرست به منظور حق جلوه دادن باطل و بالعکس». از این تعریف می‌توان به این نتیجه رسید که دو چیز از مقومات شبهه است:

۱. حق‌نما بودن. اگر مطلب به گونه‌ای باشد که بطلان آن واضح و آشکار باشد، نمی‌توان آن را شبهه نامید، چرا که در این صورت تشابه و همانندی بین حق و باطل اتفاق نمی‌افتد و در نتیجه اشکال التباس و عدم تمییز پیش نمی‌آید.

۲. استدلال؛ اگر به ادعای صرف بسنده شود، نمی‌توان آن را شبهه نامید؛ زیرا بطلان ادعای بدون دلیل امری روشن و واضح است.

قیود دیگری نیز از سوی برخی ذکر شده است از جمله، مشکل بودن فهم آنچه موجب شبهه شده و نبودن دلیل قطعی و صریح برای مطالبی که به آن شبهه می‌شود و همچنین سوء نیت شبهه‌کننده (نهج‌البلاغه، خطبه ۳۸).

اما این موارد در همه شبهات وجود ندارد و از این رو نمی‌توان آنها را جزء مقومات شبهه دانست (برنجکار، ۱۳۹۱: ۱۹۱).

در سالیان اخیر، رواج شبهات دینی به یکی از مسائل مهم و مورد بحث در جامعه ما تبدیل شده است. در محافل مختلف در مورد رواج این شبهات بحث می‌شود. اینکه چه کسانی این شبهات را ترویج می‌کنند؟ هدفشان از ترویج این شبهات چیست؟ گروه هدف آنها کدام است؟ روی چه موضوعاتی بیشتر تمرکز کرده‌اند؟ شبهات دینی مسأله جدیدی نیست و اصولاً همزاد بعثت انبیای الهی بوده‌اند. هر زمان رسولی مبعوث می‌شد، شبهات زیادی پیرامون رسالتش چه از بعد راستین بودن ادعای نبوتش و چه از حیث محتوای پیامش خلق می‌شد. از همین رو بود که خداوند تبارک و تعالی برای رفع این شبهات رسولانش را با براهینی سترگ و معجزات مبعوث می‌نمود. این شبهه چیست؟ این شبهه چگونه تعریف

می‌شود؟ آبخور این شبهه از کجاست؟ چگونه حادث می‌شود؟ محدثانش چه کسانی بوده و هدف آماج آن چه کسانی هستند؟

آنچه انجام این پژوهش را در سطح جامعه ضروری می‌سازد، این است که اگرچه در گذشته نیز همواره شبهات وجود داشته است، لیکن به دلیل نبود مکانیسم‌های ارتباطی و اطلاعاتی، این شبهات عموماً در سطح نخبگان و روشنفکران جامعه محدود می‌ماند و کمتر به بدنه اجتماع کشیده می‌شد. به نوعی شبهات متاعی خاص بود تا عام.

هرچند که در گذشته نیز شبهات آثار سوء خود را بر جامعه برجای می‌گذاشت لیکن این آثار با واسطه و غیرمستقیم بود. بدین گونه که آثارش را از طریق تبعیت جوانان از برخی گروه‌های مرجع نمایان می‌ساخت لیکن امروزه با توجه به گسترش فضاهای ارتباطی و رسانه‌ای (خصوصاً ماهواره‌ها و فضای مجازی اینترنت) شبهات مستقیماً ذهن و فکر آحاد جامعه بویژه جوانان را آماج خود قرار می‌دهد و برخلاف گذشته که عمدتاً در سطح خواص می‌ماند، به سطح عمومی جامعه کشیده شده است.

تحقیق حاضر بنا دارد، با عنایت به حساسیت مقطع کنونی بویژه با توجه به حدوث انقلاب اطلاعاتی و ارتباطاتی و ظهور عصر جهانی‌شدن و رسانه‌ها و ماهواره‌ها، به شناسایی وضعیت موجود جامعه از جهت «شبهات» بپردازد، چه اینکه اولین گام در مسیر علاج، شناسایی درد است و از این بستر است که می‌توان راهکارها را جست.

حال با عنایت به اینکه یکی از شیوه‌های دشمنان در مواجهه با انقلاب اسلامی، شبهه‌افکنی در سطح جامعه خصوصاً در مبانی اعتقادی و ملی مردم است، این شبهات هم اکنون باعث شده است دیدگاه‌های بعضی افراد نسبت به مبانی دینی و ملی دچار تغییر در ذهن و رفتار شود و در نتیجه اعمال صورت گیرد که شایسته یک نظام اسلامی نیست.

جامعه ما دارای حجم بالایی از نیروی انسانی جوان است که شواهد نشان می‌دهد مبلغین و مروجین شبهات دینی، بیش از همه روی آنها حساب کرده‌اند. به مدد رشد و گسترش استفاده از رسانه‌ها، امکان تخریب آموزه‌های دینی بیشتر و ساده‌تر شده است. امروزه دیگر مثل گذشته نیازی به اعزام مبلغ دینی در قالب جاسوس و ... نیست. بلکه امروز هر رسانه‌ای در درون منزل می‌تواند نقش مبلغ و مخرب را ایفا نماید. دانشجویان به عنوان قشر تحصیلکرده و جوان جامعه، بیش از سایر اقشار در معرض القای شبهات دینی هستند. از این رو پژوهش حاضر قصد دارد به مطالعه میزان رواج شبهات دینی در بین دانشجویان دانشگاه یزد و دانشگاه آزاد اسلامی یزد بپردازد و به این سؤالات پاسخ دهد:

- میزان رواج شبهات دینی در بین دانشجویان دانشگاه یزد و دانشگاه آزاد اسلامی یزد چقدر است؟

در کدام زمینه، بیشتر شبهه‌پراکنی می‌شود؟

- چه رابطه‌ای بین متغیرهایی نظیر جنس و رشته و مقطع تحصیلی با نگرش به رواج شبهات دینی در بین دانشجویان وجود دارد؟

۲- پیشینه تحقیق

فضائل اخلاقی (۱۳۸۰) پژوهشی با عنوان «بررسی سؤالات و شبهات دینی دانشجویان» در بین دانشجویان دانشگاه‌های فردوسی و علوم پزشکی مشهد در سال تحصیلی ۱۳۷۹-۱۳۷۸ با حجم نمونه ۴۵۰ نفر انجام داده است. بیشترین سؤالات دانشجویان در رابطه با مسائل اعتقادی (۷۰۱ سؤال) و کمترین آنها مربوط به مسائل اخلاقی (۲۴۰ سؤال) است. بعد از سؤالات اعتقادی به ترتیب بیشترین سؤالات در حیطه مسائل اجتماعی (۶۴۱ سؤال) سپس مسائل عبادی (۵۴۱ سؤال) و پس از آن مربوط به سؤالات سیاسی (۴۰۷ سؤال) سپس مسائل عبادی (۵۴۱ سؤال) و پس از آن مربوط به سؤالات سیاسی (۴۰۷ سؤال) بود.

احمدی (۱۳۸۷) پایان نامه خود را با عنوان «نقد و بررسی شبهات ادبی قرآن کریم» به انجام رسانده است. پژوهش مزبور، با واکاوی آثار ادیبان اسلامی و مفسران قرآنی، درصدد طرح شبهه‌ها و پاسخ‌های آنها برآمده است.

رضانیان (۱۳۸۶) پژوهشی با عنوان «بررسی برخی شبهات مربوط به حقوق زن» در مدرسه علمیه‌ی فاطمه الزهرا (علیها السلام) خوراسگان اصفهان انجام داده است. در این پژوهش، برخی از شبهات مربوط به ارث، دیه و قصاص، شهادت، قضاوت، مرجعیت، امامت و حکومت زن، ولایت پدر بر دختر، مهریه، نفقه، تعدد زوجات، ازدواج موقت، طلاق و حضانت بررسی شده است. در پاسخ کلی به این شبهات گفته شده اسلام، دین مساوات است اما لازمه‌ی مساوات زن و مرد و اشتراک آنها در شرافت انسانی از دیدگاه اسلام، یکسانی و تشابه آنها در حقوق نیست بلکه تساوی حقوق آنها است.

کردان (۱۳۸۸) در کتابی پژوهشی با عنوان «پاسخ به شبهات اینترنتی ۱ و ۲ و ۳ و ۴» سعی کرده است که به شبهاتی که سایت‌های ضد اسلامی و ضد شیعی (وهابیت) در فضای اینترنت منتشر کرده اند، پاسخ دهد.

کاوندی (۱۳۸۵) پایان نامه کارشناسی ارشد خود را با موضوع «پیامبر اُمّی و پاسخ به شبهات» به انجام رسانده است. وی نخست برای روشن شدن بحث به معناشناسی و ریشه‌یابی لفظ اُمّی در کتب و معاجم لغوی پرداخته و سپس معنای اصطلاحی آن را بیان داشته است. در فصل دوم این واژه را در آیات و روایات تفحص کرده و مورد نقد و بررسی قرار داده و در این زمینه سخنان و اظهار نظرات اهل نظر را نیز آورده است. فصل سوم درباره‌ی نظریات و دیدگاه‌ها در مورد این واژه است که نگارنده سه نظریه

راجع به معنای اصطلاحی «أَمَى» بیان و به نقد و بررسی این سه نظریه می‌پردازد. بالاخره در فصل چهارم شبهات مربوط به وحیانی بودن قرآن و درس ناخوانده بودن پیامبر (ص) که شامل شش شبهه است، به همراه شهادت خاورشناسان معروف بر وحیانی بودن قرآن بیان شده و با یک نتیجه‌گیری کلی رساله به اتمام رسیده است.

دانا اناری (۱۳۸۷) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود به «بررسی شبهه از دیدگاه روایات» پرداخته است. این پژوهش با عنوان شبهه از دیدگاه روایات در چهار فصل فراهم گردیده است. هدف از آن ارائه تعریفی از شبهه با استناد به روایاتی است که به نوعی منعکس کننده تلقی معصومین (ع) از این واژه می‌باشد. در فصول چهار گانه این پایان نامه، با محور قرار دادن نظرات معصومین به بحث درباره شبهه پرداخته شده است. فصل اول به تعریف شبهه از نظر لغویون و احادیث و مقایسه آن با واژگان دیگر اختصاص یافته است. در فصل دوم عوامل و زمینه‌های بروز و گسترش شبهه بررسی شده است. راههای مقابله با شبهه نیز در فصل سوم مورد دقت قرار گرفته است. بالاخره در فصل چهارم مصادیقی از شبهه افکنان معرفی شده و شبهات آنان بیان گردیده است.

۳- تفاوت شبهه با شک

شک و شبهه گاهی به جای هم استعمال می‌شوند، در حالی که در لغت و اصطلاح متفاوتند، هرچند میانشان ارتباط معنایی هم وجود دارد.

معنای اصلی شک در لغت تداخل است و همه لغت پژوهان آن را نقطه مقابل یقین دانسته و به حالتی در مقابل یقین معنا کرده‌اند. در مورد وجه تسمیه حالت عدم یقین به شک، ابن فارس می‌نویسد: «در این حالت مثل آن است که دو چیز بر انسان داخل شده و او در میان آنها مردد بوده و یقین ندارد» (ابن فارس، ۱۳۶۳: ۵۰۲).

بنابراین شک حالتی درونی و روانی است که بر انسان عارض می‌شود، که همان عدم یقین است. اما همان طور که اشاره شد، شبهه به معنای تشابه میان دو یا چند چیز است و در واقع به امور واقعی مربوط است؛ اگر چه لازمه آن ایجاد حالت عدم تمیز در انسان است.

شبهه می‌تواند یکی از عوامل و اسباب شک باشد، یعنی شخص ممکن است در مواجهه با شبهه به دلیل ناتوانی در دفع آن دچار شک شود. از طرفی کسی که در مورد مسأله‌ای شک دارد، اگر به پردازش شک خود اقدام کند و به همراه استدلال، آن را ارائه کند، در واقع شک درونی خود را به صورت شبهه اظهار کرده است.

نکته افتراق دیگر بین شک و شبهه آن است که بروز شک ممکن است غیر اختیاری باشد؛ اما شبهه کردن امری اختیاری است و عبارت از ارائه استدلال‌های نادرست به منظور حق جلوه دادن باطل و بالعکس است.

در برخی روایات نیز این دو، قسیم هم قرار گرفته‌اند، در روایتی، امام علی علیه‌السلام فرموده‌اند: «بنی الکفر علی اربع دعائم: الفسق والغلو والشک والشبهه...» (کلینی، ۱۴۱۹: ۳۹۳).

شک و شبهه گاهی به جای هم استعمال می‌شوند، در حالی که در لغت و اصطلاح متفاوتند، هرچند میانشان ارتباط معنایی هم وجود دارد.

معنای اصلی شک در لغت تداخل است و همه لغت پژوهان آن را نقطه مقابل یقین دانسته و به حالتی در مقابل یقین معنا کرده‌اند. در مورد وجه تسمیه حالت عدم یقین به شک، ابن فارس می‌نویسد: «در این حالت مثل آن است که دو چیز بر انسان داخل شده و او در میان آنها مردد بوده و یقین ندارد» (ابن فارس، ۱۳۶۳: ۵۰۲).

بنابراین شک حالتی درونی و روانی است که بر انسان عارض می‌شود، که همان عدم یقین است. اما همان طور که اشاره شد، شبهه به معنای تشابه میان دو یا چند چیز است و در واقع به امور واقعی مربوط است؛ اگر چه لازمه آن ایجاد حالت عدم تمیز در انسان است.

۴- تفاوت شبهه با سؤال

اکنون که تعریف و مشخصات شبهه روشن گشت، فرق‌های سؤال و شبهه نیز روشن می‌گردد؛ زیرا برخلاف شبهه «سؤال عبارت است از درخواست معرفت یا آنچه موجب معرفت گردد. پرسش به قصد شناخت یا برای تعریف و تبیین. اگر سؤال به قصد جدل هم مطرح گردد باید دقیقاً مطابق موضوع خود باشد که در شبهه چنین نیست. معنای لغوی سؤال، مطلق طلب و خواستن است» (ابن فارس، ۱۳۶۳: ۱۲۴). اما در مباحث علمی به معنای طلب پاسخ در یک بحث علمی است. سؤال و پرسش یکی از ابزارهای مهم در رشد علمی و فکری بشر است و پرسش‌گری، تلاشی سازنده برای سیر از نادانی و ناآگاهی به آگاهی و دانایی است.

پرسش معمولاً برای رسیدن به شناخت و کشف حقیقت است، بنابراین پرسش‌گر سعی نمی‌کند با تزئین باطل یا آمیختن آن با حق، باطلی را حق جلوه دهد و یا حقی را بپوشاند. هدف پرسش، ایجاد شک و تردید در مخاطب نیست؛ اما شبهه آفرینی تلاشی منفی و مخرب در جهت ایجاد شک و تردید در مخاطب و آشفتگی در باورهای دینی می‌باشد.

در شبهه، باطل به طور عمدی و خواسته حضور دارد و شبهه‌گر با آمیختن حق و باطل می‌کوشد کلام باطل خود را با رنگ و لعابی از حق به دیگران منتقل کند. بنابراین روشن است که بین شبهه و پرسش تفاوت آشکاری وجود دارد و به همین خاطر است که در اسلام از پرسش استقبال شده و همگان به پرسش‌گری دعوت شده‌اند. از جمله در آیه‌ای که دوبار در قرآن تکرار شده، به این مهم اشاره شده است: (فستلوا اهل الذکر ان کتتم لا تعلمون) در روایات اهل بیت علیهم السلام نیز این مطلب به وفور دیده می‌شود تا جایی که امام صادق علیه‌السلام یکی از عوامل هلاکت مردم را عدم پرسشگری آنان معرفی می‌فرماید: «انما یهلك الناس لانهم لا یسألوا» (کلینی، ۱۴۱۹: ۴۰).

در مقابل از شبهه‌گری و فرو افتادن در شبهات نهی شده است. موضوع این بحث روش‌شناسی پاسخ به شبهات اعتقادی است، اما بسیاری از این روش‌ها و مثال‌هایی که زده می‌شود در پاسخ به پرسش‌های اعتقادی نیز کاربرد دارد.

البته ممکن است گاهی سؤال به معنای طلب و خواهش ادنی از اعلی باشد که معنای آن در این صورت نزدیک به معنای آرزو خواهد بود. جز این‌که آرزو در مورد مقدر اطلاق می‌شود و سؤال در مورد طلب و خواهش. سؤال را به معنای اعتراض و سائل را به معنای معترض نیز به کار برده‌اند. بنابراین سائل (معترض) کسی است که حکمی را که مورد ادعای کسی است نفی کند بدون این‌که دلیلی بر نفی خود بیاورد - و نیز سؤال یا اعتراض به تمام آنچه کسی ادعا کرده است اطلاق می‌شود.

شرط سؤال این است که مطابق موضوع خود باشد و نیز باید روشن و معقول باشد. زیرا در غیر این صورت تبدیل به مغالطه می‌شود...» که شبهه خواهد بود (صلیبا، ۱۳۶۶: ۳۹۹).

فرق مهم دیگر سؤال و شبهه از مطالبی که بیان شد به دست می‌آید این که سؤال عام‌تر از شبهه است و گاهی همراه دلیل و گاهی هم بدون دلیل مطرح می‌شود. شبهه همیشه همراه دلیل مطرح می‌گردد. در مورد مسایل دینی اگر مباحثی به قصد ایجاد شبهه مطرح شود که گمراهی را در پی داشته باشد چنین مباحث، از قبیل شبهه خواهد بود. مثل این‌که مطرح کند که در حدیث خلفای راشدین مدح شده‌اند چرا آنان را قبول ندارید؟ و اگر مباحث اعتقادی و دینی به منظور بالا بردن سطح فکری و فرهنگی جامعه بحث و مطرح شود که بتواند ابهامات و سؤالات دینی را روشن سازد. پرسش‌های مطرح شده به این منظور، از قبیل سؤال خواهد بود.

۵- انواع شبهات دینی

شبهات در ابتدا به دو شبهه وجوبیه و تحریمیه تقسیم می‌شوند:

۱. **شبهه وجوبیه:** یعنی دوران امر؛ بین وجوب و غیر حرمت؛ مثلاً نمی‌دانیم که آیا در اسلام دعا هنگام دیدن هلال ماه جدید، واجب است یا خیر؟ یا اقامه برای نماز؛ واجب است یا خیر؟ شبهه وجوبیه به دو شبهه حکمیه و موضوعیه تقسیم می‌شود؛ زیرا یا شک در حکم است یا در موضوع آن (ذهنی تهرانی، ۱۳۸۰: ۴۹۷).

شبهه وجوبیه حکمیه یا موضوعیه؛ یا به علت شک در دو حکم یا دو موضوع متباین است که شکل می‌گیرد؛ مانند شک در وجوب نماز ظهر یا جمعه؛ یا شک در نجاست آب این ظرف یا آب ظرف دیگری. و یا به علت شک در اقل و اکثر (که اقل؛ در هر صورت قدر متقین است و مازاد بر آن یعنی اکثر؛ مشکوک است) می‌باشد، بنابراین در شبهه وجوبیه چهار صورت ایجاد می‌شود.

نوع اول: شبهه حکمیه وجوبیه و دوران بین متباین.

نوع دوم: شبهه موضوعیه وجوبیه و دوران متباین.

نوع سوم: شبهه حکمیه وجوبیه و دوران بین اقل و اکثر.

نوع چهارم: شبهه موضوعیه وجوبیه و دوران بین اقل و اکثر.

هرکدام از انواع شبهات حکمیه نیز به علت: ۱. فقدان نص (نبودن روایتی)، ۲. اجمال نص و ۳. تعارض دو نص (دو روایت) ایجاد می‌شوند، همانطور که شبهات موضوعیه به علت اشتباه در موضوع و امر خارجی ایجاد می‌شود.

۲. **شبهه تحریمیه:** یعنی دوران بین حرمت و غیر حرمت، مثلاً شک می‌شود استعمال دخانیات حرام است یا نه (شبهه حکمیه)؟ یا شک در نجاست آب این ظرف یا آب ظرف دیگری پیش می‌آید (شبهه موضوعیه).

همچنان که شبهه وجوبیه به دو بخش؛ شبهه حکمیه و شبهه موضوعیه تقسیم می‌د، این تقسیم نیز برای شبهه تحریمیه صادق است، همچنین انواع چهارگانه‌ای که برای شبهه وجوبیه ذکر شد، برای شبهات تحریمیه نیز می‌آید (محمدی، ۱۳۹۲: ۱۵۴).

۶- شبهات دینی و جوانان

جوانی یکی از پیچیده‌ترین مراحل مسیر پرتلاطم زندگی و در عین حال بهترین دوران و در اصل، بهار زندگی آدمی است. این دوره سرشار از شور و شوق، توانایی جسمی و روانی و تلاش و نوآوری است به گونه‌ای که دورنمای زندگی آینده انسان را بر اساس عملکرد او در دوره‌ی جوانی می‌توان پیش‌بینی کرد. لذا این دوره از حیات انسان در سخنان امامان معصوم و گفتار بزرگان، بسیار مورد توجه و

سفارش قرار گرفته است (سقزاده و کریم‌خانی، ۱۳۸۸: ۵). «درک جوان» از جمله مسائلی است که لازم است در مورد جوانان رعایت شود. به دلیل آنکه جوان خود را در این سنین غریب و تنها می‌بیند، اغلب سعی می‌کند علیه سنت‌ها و آداب و رسوم قیام نماید، از والدین خود و جامعه کناره‌گیری کند و فقط با همسالان خود تماس بگیرد. در چنین حالتی، جوان به یک یا چند راهنما نیاز دارد تا او را درک کرده و محرم اسرار و همراز او گردند. حال اگر کسی نباشد که به درد دل‌های جوان گوش فرا دهد و یا احياناً پدر و مادر در مقابل تفکرات او واکنش شدیدی از خود نشان دهند، روشن است که جوان دیگر والدین را محرم اسرار خود نمی‌داند و مسائل خصوصی را با آنان در میان نمی‌گذارد. پس باید با جوان همراز بود و به او گفت که ما تو را درک می‌کنیم و می‌توانیم مشکلات و ناراحتی‌های خود را با ما در میان بگذاریم. وقتی جوان احساس کرد که حرف‌هایش خریدار دارد، آنها را با پدر و مادر در میان خواهد گذاشت. در غیر این صورت، او احساس تنهایی می‌کند و تعادل روانی خود را از دست می‌دهد. حال اگر جوانی به هر دلیلی احساس کند درک نمی‌شود و خود را در سطح خانه یا جامعه بیگانه ببیند، علیه تفکر، مذهب و یا نحوه پوشیدن لباس بزرگ سالان طغیان می‌کند و این مسأله را به شکل‌های گوناگون از جمله پوشیدن لباس‌هایی با نماد غربی بروز می‌دهد. دوران نوجوانی و جوانی مهم‌ترین دوران زندگی انسان محسوب می‌شود. در این دوران تحولات عظیمی در درون فرد روی می‌دهد. او در مرز بلوغ و نوجوانی از طفیلی بودن می‌رنجد و می‌خواهد به خود متکی گردد؛ نیروی عاطفی در او افزایش می‌یابد و در عالم دوستی، افراد را عاشقانه دوست دارد و در عالم قهر و نزاع، تا مرز انتقام پیش می‌رود. در این سنین، افراط و تندروری، غرور، خودشناسی، تردید، اضطراب، خیالات، تهور، استدلال قوی و هوش در بالاترین درجه خود قرار دارد و استعدادها به اوج می‌رسد. از این رو، فرصت یک فرصت طلایی است؛ یعنی اینکه ترقی انسان در این سن شکل می‌گیرد و انحطاط و سقوط نیز در همین سن به وقوع خواهد پیوست. نوجوان و جوانی که در یک خانواده نابسامان و محیطی آمیخته با اختلافات خانوادگی پرورش یافته، به سختی در مدرسه قابل تربیت خواهد بود. اگر والدین بیش از آنچه که به نیازهای مادی فرزندانشان اهمیت می‌دهند به جنبه‌های روحی آنان می‌پرداختند، مشکلات کمتری به بار می‌آمد و بزهکاری‌ها کاهش می‌یافت. بیشتر کودکان بزهکار، از حاکمیت نداشتن عاطفه در روابط خانوادگی و کمبود محبت گلایه داشته و رنج می‌برند (موحدنیا، ۱۳۷۹: ۳۵-۳۶).

شرایط حاکم بر این دوران بیانگر این است که نوجوان و جوان احتیاج به آرامش روانی بیشتر و ارتباط صمیمانه و دوستانه دارد. به عبارت دیگر، او همدم و مونس می‌طلبد که وجودش را درک کند و همچون او، طعم ناخوشایند انتقاد، تهدید، تحقیر و روابط آمرانه را چشیده باشد. کسی را می‌خواهد که به

دور از روابط آمرانه، حاکمانه و ناصحانه، با او دوستانه و صمیمانه سخن بگویند و دیگران وجودش را به گونه‌ای که هست درک کنند.

در اهمیت این دوران همین بس که طبق سخن پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) یکی از مهمترین چیزها که در قیامت قبل از برداشتن قدم از قدم مورد سؤال قرار می‌گیرد، دوران جوانی است. به همین دلیل، آن حضرت درباره آنان چنین سفارش فرموده است: برتری جوان عابدی که در جوانی خود ره بندگی پیش گرفته، بر پیری که در بزرگسالی به عبادت روی آورده؛ همچون برتری فرستادگان الهی بر دیگر مردمان است (محمدی ری شهری، ۱۳۷۷: ۲۹۰).

یکی از موارد ضروری، شناخت دردها و دغدغه‌های فکری نسل جوان است. باید دانست که این دردها همیشه نشانه بیماری نیست، بلکه نشانه بیداری نیز هست. پس بایستی بعد از شناسایی دردها به درمان آنها پرداخت و در هنگام درمان باید برخورد مناسب و منطقی داشت؛ زیرا عدم برخورد منطقی و درست، نسل جوان را به انحرافات گوناگون از جمله انحرافات فکری می‌کشاند و ممکن است آنها را به دامن مکاتب و اندیشه‌های الحادی سوق دهد. استاد مطهری یکی از علل گرایش نسل جوان به مکاتب الحادی، چه در مسیحیت و چه در جوامع اسلامی را پاسخ غیر منطقی و غیر معقول به نیازها و سؤالات این نسل و نیز برخوردهای منفی با این نسل می‌داند. از این رو، معتقد است که باید از طرد این نسل دوری گزید و تلاش کرد تا برای سؤالات دینی و نیازهای اساسی این نسل پاسخ‌های معقول، منطقی و حقیقی بیابند:

استاد مطهری یکی از علل گرایش نسل جوان به مکاتب الحادی، چه در مسیحیت و چه در جوامع اسلامی را پاسخ غیر منطقی و غیر معقول به نیازها و سؤالات این نسل و نیز برخوردهای منفی با این نسل می‌داند. از این رو، معتقد است که باید از طرد این نسل دوری گزید و تلاش کرد تا برای سؤالات دینی و نیازهای اساسی این نسل پاسخ‌های معقول، منطقی و حقیقی بیابند:

فکر اساسی این است که ما درد عقلی و فکری این نسل را بشناسیم. بدون شناخت درد این نسل، هرگونه اقدامی بی‌مورد است. پس از شناخت درد باید به فکر درمان و چاره بود. اتفاقاً دیگران از راه شناختن احتیاجات، آرمان‌ها و دردهای این نسل و پاسخ درست به آنها، آنها را منحرف کرده‌اند؛ مانند مکتب ماتریالیسم در ایران... (مطهری، ۱۳۸۹: ۱۸۳-۱۸۹).

استاد مطهری رمز انحرافات نسل جوان را در عدم پاسخگویی به نیازهای او می‌داند و می‌فرماید: ریشه بیشتر انحرافات دینی و اخلاق نسل جوان را در لا به لای افکار و عقاید آنان باید جست. فکر این نسل از نظر مذهبی چنان که باید راهنمایی نشده است، و از این نظر فوق‌العاده نیازمند است (مطهری، ۱۳۶۵: ۱۳).

ایشان زایش و پیدایش سوالات جدید و نیازهای تازه را انحراف و انحطاط و زاییده هوسها و شهوت‌های مسل جوان نمی‌شمارد، بلکه آن را نشانه رشد و حیات یک جامعه زنده می‌داند؛ البته به شرط آنکه اندیشمندان و عالمان دینی به وظیفه خود در پاسخگویی و رفع نیازهای این نسل به خوبی عمل کنند. ما کشوری هستیم که اسلام را الگوی خودمان معرفی کرده‌ایم و از آن دفاع می‌کنیم، ولی در تبیین و عمل به آن در جامعه، گاهی راه‌های افراطی یا تفریطی را طی می‌کنیم. همین مطلب موجب می‌شود که برخی وقتی عدم ثبات را در این زمینه می‌بینند از اصل دین گریزان شده و به فرهنگ دیگری جذب شوند. کسانی که در یک کشور اسلامی، اسلام را ارائه می‌دهند و به اجراء می‌گذارند باید یک حد متعادل و وسطی را مراعات کنند تا زمینه افراط و تفریط بسته شود و کسانی به فکر گرایش به افکار غیراسلامی نیفتند.

۷- روش‌شناسی تحقیق

با توجه به اینکه هدف تحقیق حاضر، مطالعه میزان رواج شبهات دینی در بین دانشجویان دانشگاه یزد و دانشگاه آزاد اسلامی یزد می‌باشد از روش پیمایش^۱ استفاده شده است. این مطالعه به لحاظ ماهیت، کاربردی، به لحاظ معیار زمان، مقطعی و به لحاظ معیار وسعت، پهنانگر است. جامعه آماری این پژوهش را دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد و دانشگاه سراسری یزد در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ تشکیل می‌دهند که تعداد دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی ۱۵۸۳۰ نفر و تعداد دانشجویان دانشگاه یزد حدود ۱۳۸۰۰ نفر می‌باشد که در مجموع ۲۹۶۳۰ نفر هستند.

حجم نمونه دانشجویان با استفاده از فرمول کوکران با حداکثر واریانس ($p=q=0.5$) و باطمینان ۹۵ درصد ($t=1/96$) و دقت احتمالی ۵ درصد، ۳۸۴ نفر محاسبه شد. از این تعداد ۱۹۲ نفر به دانشگاه یزد و ۱۹۲ نفر به دانشگاه آزاد اختصاص یافت که جهت افزایش دقت یافته‌ها در هر دانشگاه ۲۰۰ پرسشنامه و در مجموع ۴۰۰ پرسشنامه تکمیل گردید. در این تحقیق، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای نسبی استفاده گردید. طبقات بر حسب جنسیت، مقطع تحصیلی و رشته تحصیلی انتخاب گردیدند.

ابزار مورد استفاده در این مطالعه، پرسشنامه بوده است. پرسشنامه پس از احراز اعتبار و پایایی آن در مراحل مقدماتی تحقیق، برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز در مرحله نهایی مورد استفاده قرار گرفت.

از آن جا که پژوهش حاضر به بررسی شبهات دینی در بین جوانان می‌پردازد. ابتدا منابع مختلف و پژوهش‌های قبلی بررسی گردید و شبهه‌هایی که بیشتر مطرح می‌شد تعیین گردید. مشخص گردید این شبهات در ۷ دسته قابل تقسیم‌بندی است. شبهاتی در مورد صفات خدا، شبهاتی درباره قرآن و آیات آن،

شبهاتی درباره پیامبراسلام (ص)، شبهاتی درباره ائمه (ع)، شبهاتی درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت، شبهاتی درباره حقوق زن در اسلام و شبهاتی درباره دین اسلام و مذهب تشیع و دستورات فقهی. سپس برای هر کدام از این شبهات چندین سؤال و یا گویه مطرح شده است و از دانشجویان خواسته شده است در قالب طیف لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، تاحدی، کم و خیلی کم) مشخص کنند هر کدام از این شبهات چقدر در بین جوانان رایج است؟

در این تحقیق، از اعتبار محتوایی استفاده شده است. برای تعیین پایایی ابزار، با استفاده از داده‌های آزمون مقدماتی (پیش‌آزمون) و به کمک کامپیوتر و نرم‌افزار SPSS، میزان آلفای کرونباخ برای متغیرهایی که به صورت سازه تهیه شده بودند محاسبه گردید. با توجه به اینکه میزان آلفا برای همه سازه‌ها از ۰/۷ بیشتر شده است نشانگر همبستگی درونی گویه‌ها و بالابودن پایایی ابزار پژوهش است.

جدول شماره ۱. ضرایب پایایی متغیرهای مختلف تحقیق

شاخص	ضریب پایایی (آلفای کرونباخ)
سوالات و گویه‌های مرتبط با شبهاتی در مورد صفات خدا	۰/۷۹
سوالات و گویه‌های مرتبط با شبهاتی درباره قرآن و آیات آن	۰/۷۱
سوالات مرتبط با شبهاتی درباره پیامبراسلام (ص)	۰/۷۴
سوالات و گویه‌های مرتبط با شبهاتی درباره ائمه (ع)	۰/۸۴
سوالات و گویه‌های مرتبط با شبهاتی درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت	۰/۷۲
سوالات و گویه‌های مرتبط با شبهاتی درباره حقوق زن در اسلام	۰/۷۵
سوالات و گویه‌های مرتبط با شبهاتی درباره دین اسلام و مذهب تشیع و دستورات فقهی	۰/۸۲

۸- یافته‌ها

۴۵/۳ درصد از پاسخگویان تحقیق را مردان و ۵۴/۷ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. ۴۱/۵ درصد از آنها را افراد مجرد و ۵۱ درصد را افراد متأهل تشکیل می‌دهند. همچنین ۵/۵ درصد افراد مطلقه، ۱/۵ درصد همسر فوت شده و ۰/۵ درصد ازدواج مجدد بوده‌اند. ۶۰/۸ درصد از پاسخگویان در مقطع کارشناسی، ۳۱/۳ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و ۸/۰ درصد نیز در مقطع دکتری قرار دارند. ۴۸/۶ درصد از پاسخگویان تحقیق در رشته‌های علوم انسانی، ۲۹/۷ درصد در رشته‌های علوم پایه و ۲۱/۷ درصد در رشته فنی و مهندسی مشغول تحصیل هستند.

همانگونه که در قسمت روش‌شناسی توضیح داده شد برای سنجش شباهت دینی جوانان، این شباهت به ۷ دسته تقسیم شد و برای سنجش هر کدام از این شباهت تعدادی گویه در پرسشنامه قرار داده شده که هر پاسخگو به ازاء هر گویه، حداقل یک (خیلی کم) و حداکثر ۵ (خیلی زیاد) دریافت می‌کرد. بسته به تعداد گویه‌ها، میانگین نظری برای هر بعد محاسبه گردید^۱ تا با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای مشخص گردد که میزان رواج شباهت دینی جوانان در مورد صفات خدا چقدر است؟

جدول ۲ مقایسه میانگین نگرش دانشجویان در مورد میزان رواج شباهت دینی جوانان با میانگین نظری

متغیر	تعداد گویه‌ها	میانگین نظری	میانگین ^۲	انحراف معیار ^۳	t	درجه آزادی ^۴	سطح معنی‌داری ^۵
میزان رواج شباهت دینی جوانان در مورد صفات خدا	۷	۲۱	۲۲/۱۳	۵/۴۵۵	۴/۱۳۴	۳۹۹	۰/۰۰۰
میزان رواج شباهت دینی جوانان درباره قرآن و روایات	۳	۹	۹/۲۲	۲/۶۹۳	۱/۵۹۷	۳۹۹	۰/۱۱۱
میزان رواج شباهت دینی جوانان درباره پیامبر اسلام (ص)	۵	۱۵	۱۵/۰۹	۴/۱۷۵	۰/۴۱۹	۳۹۹	۰/۶۷۵
میزان رواج شباهت دینی جوانان درباره ائمه (س)	۱۱	۳۳	۳۳/۱۱	۸/۹۰۹	۰/۲۵۳	۳۹۹	۰/۸۰۱
میزان رواج شباهت دینی جوانان درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت	۳	۹	۹/۴۷	۲/۹۹۱	۳/۱۲۶	۳۹۹	۰/۰۰۲
میزان رواج شباهت دینی جوانان درباره حقوق زن در اسلام	۵	۱۵	۱۶/۲۸	۴/۸۱۲	۵/۳۲۰	۳۹۹	۰/۰۰۰
میزان رواج شباهت دینی جوانان درباره دین اسلام و مذهب تشیع و دستورات فقهی	۸	۲۴	۲۶/۶۱	۶/۹۴۵	۷/۵۰۹	۳۹۹	۰/۰۰۰

۱- به عنوان نمونه، برای سنجش شباهت دینی جوانان در مورد صفات خدا، ۷ گویه در پرسشنامه قرار داده شده که هر پاسخگو به ازاء هر گویه، حداقل یک (خیلی کم) و حداکثر ۵ (خیلی زیاد) دریافت می‌کرد بنابراین حداقل و حداکثر امتیازات پاسخگو به لحاظ نظری بین ۷ تا ۳۵ بوده است. میانگین این دامنه یعنی ۲۱ به عنوان حد متوسط رواج شباهت دینی جوانان در مورد صفات خدا در نظر گرفته شد.

2- Mean

3- Standard Deviation

4- Degree of Freedom (df)

5- Significance Level (sig.)

اطلاعات جدول ۲ نشان می‌دهد از نظر دانشجویان، میانگین میزان رواج شبهات دینی جوانان درباره ائمه (س) (۳۳/۱۱) به لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری با متوسط نظری (۳۳) ندارد ($P > 0/05$). ولی میانگین میزان رواج شبهات دینی جوانان در مورد صفات خدا (۲۲/۱۳) به لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری با متوسط نظری (۲۱) دارد ($P < 0/001$) و میزان رواج شبهات دینی جوانان درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت اندکی بیشتر از متوسط است ($P < 0/01$).

میانگین میزان رواج شبهات دینی جوانان درباره قرآن و روایات (۹/۲۲) به لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری با متوسط نظری (۹) ندارد ($P > 0/05$). همچنین میانگین میزان رواج شبهات دینی جوانان درباره پیامبر اسلام (ص) (۱۵/۰۹) به لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری با متوسط نظری (۱۵) ندارد ($P > 0/05$). ولی میزان رواج شبهات دینی جوانان درباره حقوق زن در اسلام بیشتر از متوسط است ($P < 0/001$). و میانگین میزان رواج شبهات دینی جوانان درباره دین اسلام و مذهب تشیع و دستورات فقهی (۲۶/۶۱) نیز به لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری با متوسط نظری (۲۴) دارد ($P < 0/001$).

جدول ۳. خروجی آزمون تی برای مقایسه میانگین نگرش دانشجویان دانشگاه آزاد و دانشگاه یزد در مورد میزان

شبهات دینی در بین جوانان

متغیر	گروه‌ها	میانگین	انحراف معیار	تی	سطح معنی‌داری
دانشگاه	یزد	۱۲۹/۸۲	۳۴/۰۱۶	-۱/۴۱۱	۰/۱۵۹
	آزاد یزد	۱۳۳/۹۸	۲۴/۰۳۷		
جنس	مرد	۱۲۹/۵۰	۲۹/۶۹۲	-۱/۴۷۹	۰/۱۴۰
	زن	۱۳۳/۸۸	۲۹/۲۴۰		

اطلاعات جدول ۳ نشان می‌دهد که بین نگرش دانشجویان دانشگاه آزاد یزد (۱۳۳/۹۸) و دانشگاه یزد (۱۲۹/۸۲)، در مورد میزان شبهات دینی در بین جوانان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($P > 0/05$). همچنین بین نگرش دانشجویان مرد (۱۲۹/۵۰) و زن (۱۳۳/۸۸)، در مورد میزان شبهات دینی در بین جوانان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($P > 0/05$).

جدول شماره ۴. خروجی آزمون تحلیل واریانس برای آزمون تفاوت نگرش دانشجویان مقاطع تحصیلی مختلف در مورد میزان شبهات دینی در بین جوانان

متغیر	سطوح	میانگین	میانگین مربعات		F	سطح معنی داری
			بین گروهی	درون گروهی		
مقطع تحصیلی	کارشناسی	۱۳۰/۳۵	۳۳۲۵/۹۸۳	۸۷۵/۲۳۱	۳/۸۸۰	۰/۰۲۱
	کارشناسی ارشد	۱۳۷/۱۹				
	دکتری	۱۲۲/۹۴				

اطلاعات جدول ۴ نشان می‌دهد که تفاوت معنی داری بین نگرش دانشجویان مقاطع تحصیلی مختلف در مورد میزان شبهات دینی در بین جوانان وجود دارد ($P < ۰/۰۵$). برای بررسی دقیق‌تر از آزمون تعقیبی توکی استفاده شد که نتایج آن بدین صورت بوده است:

جدول ۵. خروجی آزمون تعقیبی توکی برای مقایسه زوجی میانگین‌ها

(I)	(J)	اختلاف میانگین (I-J)	خطای معیار	سطح معنی داری
کارشناسی	کارشناسی ارشد	۶/۸۳۸	۳/۲۲۳	۰/۰۸۷
کارشناسی	دکتری	۷/۴۱۶	۵/۵۰۶	۰/۳۷۰
کارشناسی ارشد	دکتری	۱۴/۲۵۵	۵/۸۰۱	۰/۰۳۸

داده‌های جدول ۵ نشانگر این است که دانشجویان کارشناسی ارشد در مقایسه با دانشجویان دکتری، میزان شبهات دینی جوانان را بیشتر ارزیابی نمودند ($P < ۰/۰۵$) ولی تفاوت بین دانشجویان کارشناسی با دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری معنی دار نبوده است ($P > ۰/۰۵$).

جدول ۶. خروجی آزمون تحلیل واریانس برای آزمون تفاوت نگرش دانشجویان رشته‌های تحصیلی مختلف در مورد میزان شبهات دینی در بین جوانان

متغیر	سطوح	میانگین	میانگین مربعات		F	سطح معنی داری
			بین گروهی	درون گروهی		
رشته تحصیلی	علوم انسانی	۱۳۰/۸۲	۳۴۳/۰۰۳	۸۶۵/۸۷۴	۰/۳۹۶	۰/۶۷۳
	علوم پایه	۱۳۳/۶۰				
	فنی و مهندسی	۱۳۰/۵۵				

همانگونه که در جدول ۶ مشخص است تفاوت معنی‌داری بین میزان شبهات دینی بر حسب رشته تحصیلی وجود ندارد ($P > 0/05$).

برای بررسی تفاوت میانگین میزان شبهات دینی جوانان در زمینه‌های مختلف (صفات خدا، پیامبر اکرم (ص)، ائمه (ع)، امام زمان (ع)، حقوق زن در اسلام و مباحث مربوط به اسلام و مذهب تشیع و دستورات فقهی)، میانگین همه ابعاد مزبور یکسان‌سازی شد یعنی نمرات بر تعداد گویه‌ها تقسیم گردید و میانگین همه متغیرها در دامنه ۱ تا ۵ به دست آمد. سپس با استفاده از آزمون فریدمن، تفاوت میانگین شبهات دینی جوانان در زمینه‌های مختلف بررسی گردید.

جدول ۷. خروجی آزمون فریدمن برای آزمون تفاوت میزان شبهات دینی در زمینه‌های مختلف

میانگین (۱-۵)	شبهه
۴/۴۷	شبهات دینی جوانان درباره دین اسلام و مذهب تشیع و دستورات فقهی
۴/۴۱	شبهات دینی جوانان درباره حقوق زن در اسلام
۴/۱۹	شبهات دینی جوانان درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت
۴/۰۵	شبهات دینی جوانان در مورد صفات خدا
۳/۸۰	شبهات دینی جوانان درباره قرآن و آیات
۳/۶۰	شبهات دینی جوانان درباره پیامبر اسلام (ص)
۳/۴۸	شبهات دینی جوانان درباره ائمه (ع)
Chi-Square = ۸۰/۴۲۰	df = 6 Sig = ۰/۰۰۰

نتایج نشان می‌دهد که تفاوت میانگین میزان شبهات دینی جوانان در زمینه‌های مختلف (صفات خدا، پیامبر اکرم (ص)، ائمه (ع)، امام زمان (ع)، حقوق زن در اسلام و مباحث مربوط به اسلام و مذهب تشیع و دستورات فقهی) معنی‌دار است ($P < 0/001$). همانگونه که در جدول مشخص است بیشترین شبهه‌ها در زمینه دین اسلام و مذهب تشیع و دستورات فقهی، حقوق زن در اسلام و درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت است.

۹- بحث و نتیجه‌گیری

در سالیان اخیر شواهد متعددی از تلاش برای ایجاد شبهه در عقاید دینی و مذهبی مردم جامعه ایران مشاهده شده است. این شبهه‌ها در زمینه‌های مختلفی بوجود آمده است. از شبهه در وجود خداوند و عدالت او، شبهه در کتاب آسمانی مسلمانان یعنی قرآن، شبهه در آموزه‌های پیامبر اکرم (ص)، و ائمه اطهار

بویژه حضرت مهدی (ع) و مهدویت، شبهه در مورد جایگاه زنان در نظام اسلامی و همچنین برخی آموزه‌های دینی تشیع. هدف از این پژوهش، مطالعه میزان رواج شبهات دینی در بین دانشجویان دانشگاه یزد و دانشگاه آزاد اسلامی یزد بود.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد بیشترین شبهه‌ها در زمینه مذهب تشیع و دستورات فقهی، حقوق زن در اسلام و درباره امام زمان (ع) و بحث مهدویت بود. این نکته نشان می‌دهد که کسانی که سعی در ایجاد شبهه دارند با یک برنامه حساب شده حرکت می‌کنند:

اولاً زنان را هدف قرار داده‌اند چرا که به لحاظ روانشناسی، زنان در مقایسه با مردان، تأثیرپذیری سریع‌تر و راحت‌تری دارند. بنابراین تمرکز بر روی زنان، بازدهی بهتر و سریع‌تری خواهد داشت. تمرکز روی مسائلی نظیر حقوق زنان و تبعیض بین مردان و زنان در اسلام و تشیع، علاوه بر اینکه به احتمال زیاد به مذاق نیمی از نیروی انسانی جامعه یعنی زنان خوشایند خواهد بود باعث می‌شود در لفافه‌ی مفاهیمی چون حقوق بشر و برادری و... راحت‌تر در مورد آن صحبت کرد و به تبلیغ پرداخت. به همین دلیل حجم بالایی از مطالبی که در محافل مختلف و بویژه در فضای رسانه‌ای و مجازی در مورد آن صحبت می‌شود درباره زنان و نقش آنها در جامعه و حقوق تزییع شده آنان است.

اما رواج شبهه صرفاً به دلیل تلاش مخالفین و دشمنان اسلام و تشیع نیست. بلکه نارسایی‌های در داخل نیز وجود دارد. مهمترین مواردی که می‌توان به عنوان عوامل مؤثر بر ایجاد شبهات دینی در جوانان مطرح کرد عبارت است از: عدم استحکام بنیه فکری و اعتقادی جوانان در نتیجه ضعف دستگاه‌های آموزشی و تربیتی و نهادهای اجتماعی، عدم پاسخگویی مناسب به نیازهای طبیعی، عاطفی، فکری و عقلانی جوانان، نبود الگو و تجربه تاریخی نظام دینی، اشتباه گرفتن دین و دیندار، حجم بسیار گسترده شبهه افکنی توسط دشمنان اسلام، کسب دین از طریق موروثی و نه از طریق برهان و استدلال، رشد عوامل فرهنگ‌دهنده و دانش‌افزا و در نتیجه ایجاد سؤالات زیاد در ذهن جوانان، توسعه وسایل ارتباطی و در نتیجه بوجود آمدن چندین مجهول در کنار هر داده، بی سلیقه‌گی در تبیین مسائل دینی، قابل هضم نبودن برخی مسائل دینی برای جوانان، ضعف اطلاعاتی و مطالعاتی و بی برنامه‌گی، کم کاری و یا کم سوادی برخی مسؤولان فرهنگی اعم از صدا و سیما، دانشگاه، حوزه و...، بستر مقابله با انقلاب اسلامی، عمومی شدن معارف بصورت دفعی و عدم نظارت بر آن، عملکرد نامناسب برخی دینداران، سستی اعتقادات دینی فرد، وجود ماهواره‌های ضد دین با افراد و بودجه‌های زیاد، عدم پاسخگویی به سؤالات به وجود آمده در ذهن روزآمد و پرسؤال جوانان.

نکته قابل تأمل دیگر نیز بالا بودن میانگین شبهه‌ها در مورد امام زمان (عج) و بحث مهدویت بود. به نظر می‌رسد با توجه به نقش ویژه‌ای که امام عصر (عج) در بین مردم ما دارد و نگاه توأم با امید که

پیروان به ایشان دارد دشمنان را وادار کرده است که بخش قابل توجهی از شبهه‌افکنی‌های خود را به این موضوع اختصاص دهند. در همین راستا موارد زیر برای کاهش شبهات و جلوگیری از ترویج آنها پیشنهاد می‌گردد:

برنامه‌ریزی اساسی و کلیدی در عرصه‌های مختلف اعم از حوزه علمیه، مراکز علمی، دانشگاهی و بخصوص در سطوح تصمیم‌گیرنده عالی اجرایی و تقنینی، تهیه نرم‌افزار متناسب با جنگ نرم، پاسخگویی همه‌جانبه به شبهات با ایجاد پایگاه‌های پاسخگویی به شبهات، ایجاد کرسی‌های آزاداندیشی، کرسی‌های نقدونظر در حوزه و دانشگاه و حتی در سطوح عموم مردم بصورت زنده و حضوری و یا مجازی، تخلیه هیجانات و بارهای روحی و روانی سنین نوجوانی و جوانی، پاسخگویی به نیازهای عاطفی و غریز، ایجاد اعتماد به مراجع پاسخگو، رده بندی شبهات، رفتن به سمت ویرتین اسلامی تا اسلام ویرتینی، مقابله با شبهه با همان ابزار طرح شبهه، تدارک پاسخ شبهه متناسب با شبهه، افزایش سطح آگاهی و دانش، به روز شدن مبلغین دینی و استفاده از امکانات جدید، شناسایی خاستگاه‌های شبهات دینی، راه اندازی شبکه تلویزیونی پاسخ به شبهات دینی، هججه به شبهه کنندگان، استفاده از شبکه‌های ماهواره ای، اینترنتی و رسانه‌های جمعی، فرهنگ سازی در بین جوانان و مردم برای استفاده صحیح از وسایل ارتباطی، تقویت اعتقادات مذهبی جوانان در خانواده، مدرسه و دانشگاه، تشکیل گروه‌های متخصص (اتاق فکر) در زمینه‌های مختلف و رصد شبهات و پاسخ متقن به آنها، حضور فعالانه نهادهای دینی و فرهنگی در محیط رسانه، آگاهی بخشی و بصیرت افزایی جوانان در قالب حلقه‌های معرفت و تبلیغ چهره به چهره، احیاء نقش راهبردی مساجد در سراسر کشور، برگزاری مناظره‌ها باحضور اساتید خوش ذوق و برجسته و جوان پسند، اجازه ندادن به رشد و گسترش شبهه با پاسخ فوری و متقن.

اطلاع رسانی در خصوص کتب و سایت‌های پاسخگو به شبهات، توجه به استدلالی و منطقی نبودن وهابیت، تنویر ذهن جوانان در مورد ارائه شبهات به عنوان مذهب توسط وهابیت، دادن پاسخ سنجیده به شبهات نه مقابله صرف، استفاده از ظرفیت‌های رسانه‌های جمعی اعم از تلویزیون، ماهوره و اینترنت برای پاسخ دادن به شبهات وهابیت، اعلام نمودن وهابیت به عنوان عامل افتراق در امت اسلام، فعال شدن حوزه‌ها، اتاق چت و... برای مقابله با وهابیت، تشکیل حلقه‌های معرفت و افزایش معرفت و شناخت جوانان، اختصاص بودجه بیشتر برای مقابله با تبلیغات مسموم وهابیت، پاسخ به شبهات پوچ و توخالی آنها از طریق متن کتب خودشان، توجه به غنای مکتب شیعه هم از جهت مبانی دینی و هم از جهت وجود علما و مراجع، توجه به محدود بودن و انگشت شمار بودن شبهات مطرح شده توسط وهابیت و مقابله با این شبهات محدود با تشریح و تبیین آنها برای جوانان.

ضروری است متولیان امور فرهنگی بویژه صداوسیما ابتدا شبهات را آسیب‌شناسی کرده و سپس به صورت کارشناسی نسبت به رفع آن اقدام نمایند. بدیهی است که در برخی موارد، نفس پرداختن به یک شبهه فارغ از هر گونه جوابی به آن، خود می‌تواند اثری منفی بر ذهن جوانان برجای گذارد. پس ضروری است ابتدا شبهات رصد و سپس طبقه‌بندی شوند و متناسب با نوع شبهات، میزان دربرگیری، حساسیت و... نسبت به تبیین آن اقدام شود.

فهرست منابع

۱. ابن فارس، احمد، (۱۳۶۳)، معجم مقاییس اللغة. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، قم.
۲. احمدی، مجید، (۱۳۸۷)، نقد و بررسی شبهات ادبی قرآن کریم. مرکز مدیریت حوزه علمیه، قم.
۳. برنجکار، رضا، (۱۳۹۱)، روش‌شناسی علم کلام. انتشارات دارالحدیث، قم.
۴. دانااناری، عزیز، (۱۳۸۷)، بررسی شبهه از دیدگاه روایات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم، قم.
۵. ذهنی‌تهرانی، محمدجواد، (۱۳۸۰)، تحریر الفصول فی شرح کفایة الأصول، جلد ۵، مؤسسه امام منتظر (عجل الله تعالی)، قم.
۶. رمضانیان، مریم، (۱۳۸۶)، بررسی برخی شبهات مربوط به حقوق زن، مدرسه علمیه فاطمه الزهرا (علیها السلام) خوراسگان، اصفهان.
۷. سجادی، سیدجعفر، (۱۳۶۶)، فرهنگ معارف اسلامی، شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، تهران، چاپ دوم.
۸. سقزاده، سید محمد و کریم‌خانی، حمزه، (۱۳۸۸)، هجوم خاموش آسیب‌شناسی نسل جوان، کردستان: عطر یاس.
۹. صلیبا، جمیل، (۱۳۶۶)، فرهنگ فلسفی (ترجمه: منوچهر صانعی دره‌بیدی). انتشارات حکمت، تهران.
۱۰. فضائلی اخلاقی، محمدجواد، (۱۳۸۰)، بررسی سؤالات و شبهات دینی دانشجویان، شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران.
۱۱. کردان، هادی، (۱۳۸۸)، پاسخ به شبهات اینترنتی ۱ و ۲ و ۳ و ۴. انتشارات بانگ‌الست، قم.
۱۲. کاوندی، علیرضا، (۱۳۸۵)، پیامبر اُمی و پاسخ به شبهات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم حدیث (گرایش کلام و عقاید)، دانشکده علوم حدیث، قم.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۱۹)، اصول الکافی، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت.

۱۴. محمدی ری‌شهری، محمد، (۱۳۷۷)، میزان الحکمه (ترجمه حمیدرضا شیخی). جلد ۲، دارالحدیث، قم.
۱۵. محمدی، علی، (۱۳۹۲)، شرح اصول استنباط، جلد ۲، دارالفکر، قم، چاپ سوم.
۱۶. مطهری، مرتضی، (۱۳۶۵)، مسأله حجاب. صدرا، تهران.
۱۷. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۹)، ده گفتار، راه امام، تهران.
۱۸. موحدنیا، فریدون، (۱۳۷۹)، علل گرایش نسل جوان امروز به فرهنگ بیگانه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم.